

Cronica literară

— Critică feminină —

„Poate, zice d. G. I. în recenziunea pe care o face asupra volumului de Versuri al d-nei Farago (Fatma), poate că volumul unei dragoste femeiești nu poate fi criticat cu comprehenziune, de cît tot de o femeie. Atunci nevoia unei „critici feminine“ se resimte mai ales în țara noastră, unde numărul poeteselor este atît de mare“.

Mărturisesc că nu am văzut în aceste rînduri ale d-lui G. I. de cît o provocare indirectă spiritului critic femeesc, sau mai bine zis, o invitare a ne da și noi măsura în judecarea operelor literare după ce ne-am dat'o în producerea lor!...

Critici deosebite în judecarea valorii operelor de artă, după cum ele se datoresc unei femei sau unui bărbat, unui Turc sau unui Chinez, desigur că nu poate admite judecata sigură a d-lui G. I. Rămîne de știut dacă nu cumva... critica feminină ar avea de rîdicat ceva obiecții în potriva măsurii cu care se determină valoarea operelor artistice datorite femeilor.

Provocarea e aruncată la întîmplare, iar eu cred că fac un serviciu femeilor afirmînd, pe cît îmi învoesc puterile, că artiștii și literații de pe toată suprafața civilizată a globului nu pot avea decît o *estetică*, una și aceeași, în ce privește legile sale generale, iar critica estetică numai o măsură, una singură, pentru valoarea operelor de artă, oricare ar fi originea lor. De sigur că sîntem perfect de acord cu d. G. I., așa că nu mai încapе vorbă de polemică în această privință, iar articolul este făcut numai spre a arăta ce crede o femeie despre arta feminină și critica ei!...

Punctul delicat care face grea o critică a artei feminine este suma de prejudecăți, cu care de veacuri s'a căutat a se stînjini activitatea intelectuală a femeii, asociațiile de idei așezate în adîncurile sufletului nostru în jurul acestei chestiuni, ce a devenit în vremile noastre o chestiune arzătoare, chestiunea feminismului.

Iar greutatea stă în aceia că, dintr'o parte și din alta, adevărul luminos eșit din judecata dreaptă și inteligența limpede nu-și poate găsi forma care să nu jignească la unii și la alții vre unul din miile de sentimente legate de aceste prejudecăți vechi...

Cîntarul cu care se judecă deci operele feminine are desigur un defect, o senzibilitate excesivă care-l face mereu se oscileze în plus sau în minus după diferite influențe lăaturalnice, streine de valoarea în sine a operei ce trebuie cîntărită!...

Din această cauză critica superficială și fără scrupule de cinste literară dă cu o ușurință... scandaloasă verdicte categorice fără nici un temei, iar criticul conștiincios se găsește adesea în încurcătură, sfîindu-se parcă a nu părea nedrept apreciind în bine sau prea puțin civil, spunînd fără înconjur adevărul în rău!

Criticul scrupulos și conștiincios se poate îndoi chiar de sine însuși, de propria lui judecată, dîndu-și seamă cit de mult poate fi influențat fără chiar a prinde de veste de acele influențe lăaturalnice de care vorbeam adineaori. Mii de simțiminte legate în constelațiuni de vechile prejudecăți radiază în viața conștientă și inconștientă a sufletului nostru. Judecata le reneagă, dar adesea izvorăsc din adîncurile sufletului nostru prin cine știe ce legături tainice și neașteptate și fac să se plece brusc cîntarul într'o parte sau în alta!... Nu vorbesc numai de țara noastră, unde până acum între multe talente onorabile nu s'a ivit încă o producțiune artistică femeiască de o valoare necontestabilă, covîrșitoare, de și avem și la noi exemple tipice despre ce devine critica în fața operelor literare femeiești. E încă viu în mintea tuturor zgomotul asurzitor ce s'a făcut de o anume presă în jurul prea cunoscutei Riria. Un ilustru necunoscut, într'o broșură inspirată după propria-i mărturisire de un destul de ilustru cunoscut, merge atît de departe cu mîgulirea, încît închee potopul de laude ce-l revarsă asupra divinei Riria cu următoarele (cum să le zic?...) rînduri rimate ?!...

„Dar cîți se gîndesc oare că Riria 'n hîrtie a pus poeziei vechi o nouă temelie!“.

Nici mai mult nici mai puțin!... Și apoi cazul și mai recent al d-nei Bacaloglu, autoarea unui roman de o psihologie atît de adîncă, de subtilă, de extraordinară, încît nici odată n'a fost în jurul vre unei publicații artistice o presă mai „mirobolantă“ decît în jurul acestui roman fără precedent (și probabil fără *urmare*!) în literatura noastră. Mai mult decît atît, e singura dintre *autoarele* noastre literare a cărei operă a fost consacrată capo d'operă de către autorități superioare: sute de volume s'au revărsat în dar dela ministerul Instrucțiunii în bibliotecile școlare alături de operele unui Eminescu și Alecsandri!... De data aceasta Riria a rămas pe jos! În adevăr nu cred că în opera Ririei să se găsească platituduni atît de mari, înșirări de vorbe goale atît de pretențioase și de ridicole ca în cele cîteva pagini pe care d-na Bacaloglu vrea să le treacă în fața publicului drept „Roman psihologic!“ Și apoi greșeli de limbă, de gramatică în adevăr fenomenale. Construcții de fraze, acorduri de subiect cu predicatul care ar exaspera și pe cea mai indulgentă profesoară de romînă dela cursul profesional!... Critica însă ne anunță cu pompă o nouă stea de mărimea întai, în proză, alături de d-na Riria care a îmbogățit cu „cîmori de frumuseță limba Romîneasă creînd o proză nouă“! Pe cînd aceiași critică aproape nu pomenește de d-na Nădejde și nu știu măcar de zice o vorbă în treacăt de d-na Hodoș al cărui talent, de și neegal, e incontestabil. Aceste cîteva nulități feminine,

care au reușit nu știu prin ce mijloace să-și creeze situația falsă de reprezentante ale literaturii feminine în România, nu dispun de loc opinia publică a considera activitatea artistică a femeii ca o activitate *serioasă*, ce merită a fi luată în seamă ca atare.

Talentele reale sufăr din această cauză, activitatea lor cinslită și operele lor cumpănite, cu merite reale, nu înseamnă nimic sau mai nimic în literatura noastră contemporană. Criticul serios și conștiincios, când se găsește în fața unei opere în care pe lângă lipsuri și neajunsuri sînt lucruri de talent, se simte stîngherit să spună adevărul, tot adevărul fără cruțare, gîndind la toate nulitățile cărora așa zisa noastră critică precum și presa nu le refuză nimic. Poate și aceasta eșpică în parte de ce ar fi vrut dl. G. I. să treacă această misiune delicată unei colaboratoare: se gîndea poate că lucrul ar deveni mai ușor de spus sub pana unei femei.

Să ne mîngîiem oare că lucrurile se petrec la fel în Franța? Să ne mîngîiem sau să regretăm mai adînc că nu am ajuns încă la o dezvoltare sufletească destul de înaintată în acest secol de lumină, în cît măcar acolo în apus să se poată pune și discuta chestiunile de artă și literatură fără patimă, fără preocupări și considerații atît de străine și de îndepărtate de artă, adevărata artă!...

În adevăr, iată ce zice Georges Pellissier în „La Revue”, 15 Ianuarie a.c. „...Comment refuser à une femme l'éloge que son livre mérite, et même ou surtout celui qu'il ne mérite pas?—Mais le critique se perd de réputation?! Quelle naïveté! Lorsqu'il s'agit d'une femme, tous les gens tant soit peu avertis savent, ô bon public, que les louanges se mesurent sur la galanterie du critique, e non sur la valeur de l'ouvrage!”

Iată deci toată activitatea literară feminină compromisă, fiindcă dintr'o cauză sau din alta critica „masculină” a ridicat în slavă operele cîtorva nulități dintre femei care au întrebuițat tocul și cerneala ca pretext de a parveni, de a-și face o gloriolă, după cum au întrebuițat altele scena, etc... Și iată-l pe Georges Pellissier năpustindu-se cu furie asupra activității literare a femeii, acuzând sexul întreg de lipsurile și păcatele celor cîtorva *autoare* care au parvenit, Doamne! din cauza păcatelor și slăbiciunii „sexului tare”! Iată-l nedrept cu Marcelle Tinayre care-și are locul său consacrat nu de critică, ci de gustul sigur al unui numeros public cititor din toată Europa, căutînd fel de fel de pricină autoarei romanului *Conquête de Jérusalem*, nevrînd să recunoască femeii autoare nici un merit artistic, tîgăduindu-i posibilitatea de a produce opere de artă de valoare numai și numai din cauză că criticii din slăbiciune și galanterie, din considerații și prejudecați de acele despre care vorbeam la începutul articolului, au cocoțat la locul, unde nu se cuvine să stea decît talentul real și adevărat, pe cîteva dame ce nu au alt merit decît acela de a face parte din sexul zis slab.

Munca, și prin muncă înțelegem și pe cea intelectuală, este un lucru sfînt, ce ne înalță, ne face să trăim prin noi înșine, pentru noi și pentru alții! Nu simt oare cei ce nesocotesc acest prinos sfînt de viață,

acei ce calcă în picioare sforțarea cinstită a unui suflet omenesc de a realiza folosul de care se simte capabil, sforțarea de a trăi prin el folosind allora, nu simt oare că fac o crimă socială, în potriva lor înșiși și în potriva celor din jurul lor, când dau locul de onoare nulițăților din... galanterie!... Căci procedeul acesta este generalizat pentru întreaga activitate feminină. Trebuie oare ca, pe lângă greutățile ce le avem de înlimpinat dimpreună cu bărbații în luptă pentru traiu, să ni se mai adauge una nouă, poate cea mai grea, în tot cazul cea mai umilitoare pentru ei și pentru noi, galanteria?!...

Din galanterie s'a dat Ririei locul întâi în poezia nouă românească înaintea lui Iosif și poate chiar a lui Coșbuc, din galanterie presa care face sau înjură surugiește când apare vre-un volum de al vreunui scriitor de un real talent, a făcut acea reclamă asurzitoare și fără nici un pic de pudoare, galimatiasului pe care D-na Bacaloglu în naivitatea sa îl botează roman psihologic. Și tot din galanterie se dă abia un locușor, se menționează în treacăt romanele d-nei Nădejde, nuvelele d-nei Hodoș și versurile vreunei naive care crede că prin ceva talent și muncă cinstită poate artistul să-și capete locul cuvenit în lumea intelectualilor.

Și apoi tot bărbații se plîng de concurența nedemnă ce le-o fac femeile! Dar ce sînt de vină femeile dacă bărbații sînt galanți?!

Răul este nu numai în apucăturile femeii, ci mai ales în apucăturile bărbaților, cari caută și apreciază în activitatea femeii altă ceva de cit munce cinstită. În potriva acestui rău trebuie să reacționăm cu putere. Respectul de noi înși-ne, respectul pentru muncă în genere și pentru munca intelectuală și artistică în special trebuie să ne facă pe toți intelectualii fără deosebire a ne ridica în potriva unei stări de lucruri ce pingărește ceva sfînt.

Atît în mintea femeii cit și în mintea bărbatului trebuie stabilit cu tărie adevărul că nu există și nu trebuie să existe criterii deosebite pentru a determina valoarea operei unuia și a altuia dintre cele două sexuri.

În munca fizică, în munca brută pentru pîne, femeia plătește amar inferioritatea ei socială, inferioritatea în care e pusă din cauza înșăși a rolului ei natural: crearea și formarea generațiilor nouă. În profesiile libere, unde neegalitatea ar fi mai puțin apăsătoare, acolo unde cîmpul ar trebui să fie lăsat liber luptei leale pentru ca selecțiunea să se facă pe cit e posibil după valoarea și meritul individului, femeia are de luptat cu alte greutăți. Atunci cînd activitatea ei nu poate fi încăușată prin legi prohibitorii, ea cată să fie înăbușită de prejudecăți sau de porniri căroră, poate din indulgență sau poate în ironie, bărbații le zic... galanterie!

Critica are o datorie de cinste, datorie fără de care nu poate să-și justifice existența: aceia de a aprecia, comenta și analiza opera de artă după valoarea ei intrinsecă, independent de ori ce altă considerație din afară. Condițiunile ce trebuiesc realizate de o operă de artă pentru a produce în noi acel simțimînt deosebit, acea emoțiune înaltă a frumosului, sînt generale, isvorite din natura înșăși a sufletului nostru, deci

ele trebuiesc cerute de la ori ce operă de artă, independent de izvorul din care și-a luat ființă.

O operă de artă feminină e și ea supusă acestor legi ale creației artistice, trebuie neapărat să le realizeze pentru a avea dreptul să fie considerată ca atare.

Creațiunea eșită din frământările conștiente și inconștiente ale vieții sufletești a artistului trebuie să realizeze acea „petite ligne de la vie“ de care ne vorbește Sully Prudhomme, să ne trezească în suflet „acea sonoritate vagă care în acustică se numește armonicile unui sunet“ cum zice dl. G. I. Și aceasta indiferent dacă artistul e bărbat sau femeie, rămânând apoi să cercetăm în urmă nota personală, lumina specială în care artistul ne prezintă colțul de viață în opera sa și în ce măsură e în stare să ne facă să vibrăm, cât de adânc și de întins ne pătrunde raza de lumină din opera sa. Deci eu socot că un om de gust, critic bărbat sau femeie, dacă e pătruns de acea cinste pe care o socot indispensabilă ori cării critici, dacă vrea să merite acest nume, se va putea pronunța ca o egală competență asupra operei unei femei ca și asupra operii unui bărbat.

Mai e însă un punct ce trebuie luat în considerație.— Dacă socotim femeia egală sufletește cu bărbatul, având aceleași drepturi la viață ca și el, având posibilitatea de a crea în artă egal cu bărbatul, nu trebuie să avem miopia intelectuală de a cere *identicul*. Operile de artă de o *valoare reală* ale femeii pot avea calități altele de cât acele ale bărbatului, pot însă în același timp fi lipsite de unele calități ce se găsesc în operele de artă ale bărbaților, fără ca prin aceasta valoarea estetică a operei lor de artă să fie în scădere. Idealul lor artistic poate fi altul fără ca prin aceasta să fie inferior. Caracterele de diferențiere sînt datorite *individualității* lor, alta de cât cea a bărbatului. Greșala în care au căzut adesea atît parlanții cît și adversarii feminismului este tocmai această confuziune între *egal* și *identic*.

Această greșală, am observat-o adesea și în judecata criticii asupra operelor de artă ale femeii, și poate că în această privință o critică feminină luminată ar fi necesară. Criticul fiind și el un artist, înrudirea mai strînsă a sufletului lui cu al artistei creatoare, ar face cu puțință o înțelegere mai adîncă și mai largă a artei femeiești.

Ca încheiere, alături de dl. G. I., socot și eu că o critică feminină e necesară. Aceasta mai întîi pentru a se găsi o voce care să dea o încurajare talentelor ce se ridică fără a fi bănuială de galanterie, apoi pentru că socot că în critică ca și în artă femeia poate aduce o notă personală, un punct de vedere deosebit, apoi în nădejdea că grație influenței ei, critica ar putea deveni și la noi ceea ce e în apus, o discuție calmă, civilă, fără personalități jignitoare și fără trivialități, și în sfîrșit mai ales pentru a da în totdeauna strigătul de alarmă la care să se realizeze toți intelectualii, fără deosebire, împotriva *galanteriei* ca armă de luptă în domeniul artei și al științei!...

Izabela Sadoveanu (Evan).